

уваги на цілеспрямованому вдосконаленні мовленнєво-рухових функцій.

Даний вид терапії включає вправи, які спрямовані на розвиток кінетичної організації артикуляційної моторики (загальні вправи, спрямовані на формування статичної координації артикуляційних рухів, динамічної координації артикуляційних рухів; специфічні вправи, спрямовані на формування окремих елементів артикуляційних укладів різних звуків мовлення) і вправи, які націлені на вдосконалення кінестетичної організації артикуляційної моторики [5]. Все це дає підстави стверджувати про схожість вищезазначеного виду терапії з роботою логопеда над артикуляційною моторикою, отже, може застосовуватись як вид роботи в логопедичній практиці.

Основні напрямки орофациальної міофункціональної терапії при логокорекційному впливі на дітей з порушеннями звуковимови повинні полягати в активізації розвитку артикуляційної моторики, нормалізації мовленнєвого дихання, формуванні окремих елементів артикуляційних укладів різних звуків мовлення, на одночасному координованому виконанні рухів м'язами артикуляційних органів. Все це сприятиме розвитку кінестетичної організації артикуляційної моторики, і паралельно надаватиме позитивний терапевтичний вплив як на ортодонтичне лікування, так і на логопедичну роботу з формування правильної звуковимови.

Підсумовуючи вище зазначене, можна стверджувати, що техніку орофациальної міофункціональної терапії доцільно комплексно використовувати при ортодонтичному лікуванні дітей з порушеннями артикуляційного укладу різного ґенезу, в поєднанні з логокорекційною роботою, яка спрямована на подолання труднощів звуковимови у дошкільників з порушеннями мовлення різних нозологій, що значно розширить логопедичну практику та прискорить процес постановки й автоматизації звуків у дітей.

Отже, питання застосування окресленої в статті техніки свідчить про необхідність проведення подальших наукових розвідок та експериментальних досліджень з питань поєднання орто-

донтичного і логопедичного впливу, спрямованого не тільки на нормалізацію артикуляційних порушень, але і на вдосконалення функціонування артикуляційної мускулатури спільно з формуванням правильної звуковимови при різних порушеннях мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарко Л. В. Фонология речевой деятельности / Бондарко Л. В., Вольская Н. Б., Кузнецов В. И., Светозарова Н. Д., Скрелин П. Я. – СПб. : Изд-во СПб. Ун-та, 2000. – 158 с.
2. Дистель В. А. Основы ортодонтии : рук. к практ. занятиям / В. А. Дистель, В. Г. Сунцов, В. Д. Вагнер. – М.; Н. Новгород, 2001. – 244 с.
3. Дмитриенко С. В. Планирование ортодонтического и ортопедического лечения детей 3-6 лет с врожденным односторонним несращением верхней губы и нёба // Стоматология детского возраста и профилактика / Дмитриенко С. В., Филимонова Е. В., Буйда О. А. – № 3-4, 2006. – С. 77-79.
4. Ушакова Т. Н. Речь: истоки и принципы развития / Т. Н. Ушакова. – М. : ПЭРСЭ, 2004. – 256 с.
5. Харке В. В. Эффективность артикуляционной миогимнастики при ортопедическом лечении аномалий окклюзии у детей с нарушениями звукопроизношения. Автореф. дис. канд. мед. наук. – Волгоград, 2007. – 18 с.
6. Parra D, Macedo A. Historia de la Motricidad Orofacial en Latinoamérica. In: Susanibar F, Parra D, Dioses A. (Coord.). Motricidad Orofacial: Fundamentos basados en evidencias. Madrid, EOS, 2013.

УДК 376-056.264-053.5

Н. В. Бажан

старший викладач
кафедри спеціальної освіти і
соціальної роботи
ПНПУ імені В. Г. Короленка

НАПРЯМКИ ПОДОЛАННЯ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

У статті автором обґрунтовано актуальність організації корекційної роботи з подолання фонетичних та фонематичних порушень. Розкрито мету логопедичної роботи з подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей із заїканням. Виокремлено

та охарактеризовано напрямки спеціальної роботи з подолання недоліків фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей із заїканням.

В статтє автором обоснована актуальность організації коррекційної роботи по преодолению фонетических и фонематических нарушений. Раскрыта цель логопедической работы по преодолению фонетико-фонематических нарушений у детей с заиканием. Выделены и охарактеризованы направления специальной работы по преодолению недостатков фонетико-фонематической стороны речи у детей с заиканием.

In the article the author substantiates the urgency of the organization of correctional work to overcome phonetic and phonimation violations. Disclosed goal of speech therapy to overcome phonetic-phonimation disorders in children with stuttering. Isolated and characterized the direction of special effort to overcome the drawbacks of phonetic-phonemic aspects of speech in children with stuttering.

Ключові слова: заїкання, фонетичні порушення, фонематичні порушення, корекційна робота.

Ключевые слова: заикание, фонетические нарушения, фонематическое нарушения, коррекционная работа.

Key words: stuttering, language disorders, phonemic disorders, remedial work.

Постановка проблеми. У процесі модернізації освіти в Україні, реалізації Концепції мовної освіти, Державних стандартів початкової школи в Україні значна увага приділяється формуванню мовленнєвої компетенції дитини, вихованню мовної особистості, яка «володіє виражальними засобами рідної мови, всіма її видами і типами, спроможна вільно, в неповторній мовленнєвій формі виражати власну позицію патріота і громадянина щодо певних життєвих явищ», міркувати, логічно й послідовно висловлювати свої думки, пояснювати, доводити власні судження й переконання [2].

Нова модель освіти в Україні покликана переорієнтувати навчально-виховний процес на становлення духовно-здорової творчої особистості, здатної продуктивно мислити, вирішувати проблеми сьогодення й майбутнього. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти у XXI столітті, вдосконалення системи освіти й виховання у відповідності до принципів гуманізації та

індивідуалізації передбачає максимальне врахування особистісних та психофізичних особливостей дітей й створення таких умов освіти, які б сприяли своєчасному й повноцінному розвитку всіх сторін особистості дитини та її успішному навчанню. У цьому контексті актуальною проблемою української педагогічної теорії і практики є реалізація прав дітей з порушеннями у психофізичному розвитку, у тому числі й дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Недоліки онтогенетично ранніх передумов імпресивного мовлення є факторами ризику порушень звуковимови, темпу, ритму та плавності мовлення (Л. Андронові, Н. Гончарові, Т. Іванові, В. Кондратенко, В. Кочергіна, А. Лубенської, М. Пайкіна, І. Поварові, М. Серебровської, В. Тарасун та ін.). У більшості дітей із заїканням спостерігаються супутні порушення звуковимови, в експресивному мовленні присутні грубі фонетико-фонематичні та лексико-граматичні порушення (Н. Власова, В. Кондратенко, В. Тищенко ін.).

Мета статті полягає теоретичному обґрунтуванні напрямів корекційної роботи з подолання фонетико-фонематичних помилок у дітей із заїканням.

Виклад основного матеріалу. Категорія дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) достатньо різноманітна, до якої відносяться діти з алалією, дизартрією, ринолалією, афазією, вираженим заїкуванням. Загальною їхньою особливістю є стійке комплексне порушення мовлення, яке зазвичай поєднується з неврологічною та психопатологічною симптоматикою, з різними відхиленнями психічної діяльності. Їхнє навчання і виховання має здійснюватися у спеціальних освітньо-виховних закладах, куди вони направляються на підставі висновку про ступінь вираженості того чи іншого мовного дефекту. Порушення таких дітей виражені такою мірою, що навчання, відповідно до Державних стандартів освіти, для них утруднене і можливості освіти ускладнюються.

Питанням вивчення заїкання присвячено багато робіт, але проблема його подолання продовжує залишатися актуальною і в теперішній час. Для дітей

цей розлад мовлення, як правило, є джерелом постійних переживань, а частіше й причиною погіршення успішності.

На сучасному етапі розвитку логопедії велика увага приділяється проблемі корекції мовлення при заїканні. Оскільки заїкання є однією з найпоширеніших мовленнєвих вад, цією проблемою займаються не лише логопеди, а вона є актуальною для науковців, працівників-практиків медицини, дефектології та психології. Корекція заїкання – це важкий і довготривалий процес, ефективність якого залежить від комплексної взаємодії спеціалістів, поєднання медичних та педагогічних підходів до подолання цієї патології. Одним з провідних напрямків корекційної роботи при заїканні є подолання фонетико-фонематичних порушень.

На сьогодні розвиток фонетико-фонематичної сторони мовлення дітей дошкільного віку із заїканням залишається однією з найактуальніших проблем навчання і виховання. Конкретні вимоги до звуковимовного розвитку особистості як кінцевого результату дошкільного етапу становлення мовлення розкриті у змісті базового компоненту дошкільної освіти, що передбачає вміння практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях, використовувати для цього як вербальні, так і невербальні засоби виразності мовлення. Як зазначає О. В. Правдіна, фонетико-фонематична сторона мовлення відіграє важливу роль у психічному розвитку дитини дошкільного віку, у процесі якого відбувається становлення пізнавальної діяльності, здатності до понятійного мислення. На її думку, повноцінне звукове оформлення мовленнєвого спілкування є необхідною умовою здійснення нормальних соціальних людських контактів, а це, у свою чергу, розширює уявлення дитини про навколишній світ [1]. Опанування дитиною правильною звуковимовою регулює її поведінку, допомагає спланувати адекватну участь у різних формах колективної діяльності.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень проблеми корекції фонетико-фонематичних порушень у дітей із заїканням (Л. Білякова, Н. Власова, В. Гіляровський, В. Гріне, М. Зеєман,

В. Кондратенко, С. Ляпідієвський, Р. Левіна, І. Сікорський, В. Тищенко, Е. Фрешельє, М. Хватцев та ін.) засвідчив, що основною метою логопедичної роботи з подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей із заїканням є розвиток мовного спілкування, поліпшення чіткості вимовляння для забезпечення дитині краще розуміння його мовлення навколишніми. Для цього необхідно:

1. Зменшення ступеня проявлення рухових дефектів мовного апарату: спастичного парезу, гіперкінезів, атаксії (а легших випадках – нормалізація тону м'язів і моторики артикуляційного апарату).
2. Розвиток мовленнєвого дихання і голосу. Формування сили, подовженості, дзвінкості, контрольованої голосу у мовному потоці, відпрацювання синхронності голосу, дихання й артикуляції.
3. Нормалізація просодичної системи мови (мелодико-інтонаційних і темпоритмічних характеристик мови).
4. Формування артикуляційного праксису на етапі постановки, автоматизації і диференціації звуків мови.
5. Розвиток фонематичного сприйняття і звукового аналізу.
6. Розвиток функціональних можливостей пальців рук.
7. Нормалізація лексико-граматичних навичок експресивного мовлення (при змішаному складному мовному розладі, що проявляється як дизартричною, так і алалічною патологією мови або при затримці мовного розвитку) [1, 2, 4].

Для подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей дошкільного віку із заїканням корекційну роботу необхідно організовувати за такими **напрямами**.

По-перше, це виховання слухового сприймання. Щоб навчити дітей правильно вимовляти звуки, чітко вимовляти слова та вмінню користуватися голосовим апаратом, насамперед, необхідно навчити їх слухати та чути мовлення оточуючих, тобто розвивати слухове сприймання. Розвиток слухового сприймання є важливим компонентом для формування звукової сторони мовлення. Внаслідок добре розвинутого

слухового сприймання дитина оволодіває вмінням чути та диференціювати різні звуки, розрізняти гучність та темп їх вимови. Розвиваючи слухове сприймання, слід звертати увагу дітей на те, що одні й ті самі звуки, звукосполучення та фрази можна вимовляти голосно та тихо, швидко та повільно [4].

По-друге, це формування звуковимови. Більшість завдань по вихованню звукової культури мовлення присвячена уточненню та закріпленню правильної вимови звуків. Ознайомлення зі звуками української мови проходить в певній послідовності, враховуючі артикуляційні труднощі їх вимови та індивідуальні можливості дітей. Корекційна робота по уточненню та закріпленню правильної звуковимови починається з голосних звуків (а, у, о, і) та простих за артикуляцією приголосних, не зважаючи на те, що більшість малюків цього віку можуть їх правильно вимовляти. Це необхідно для уточнення правильної звуковимови даних звуків та для підготовки артикуляційного апарату дитини до засвоєння та вимови більш складних звуків.

По-третє, корекційна робота направлена на розвиток голосового апарату. Як підготовчі вправи для розвитку голосового апарату дітям пропонуються завдання, в яких однакові звуки або звукосполучення потрібно вимовляти з різною силою голосу. Такі завдання підготують дітей до подальшого правильного використання інтонаційних засобів виразності (переміна сили голосу в залежності від змісту висловлювання).

По-четверте, це розвиток темпу мовлення. Дітей необхідно вчити дітей користуватися помірним темпом мовлення. Це, перш за все, досягається шляхом особистого прикладу педагога. З цією метою він вимовляє звукосполучення або слова з різною швидкістю, а потім пропонує дітям відтворити їх у такому ж темпі. Шляхом таких вправ дошкільники привчаються не тільки на слух диференціювати швидкість вимовлення слів, але і говорити в різному темпі. Виховуючи у дітей вміння змінювати гучність голосу, темпу мовлення, вчитель тим самим готує їх до подальшого правильного використання

інтонаційних засобів виразності мовлення та розвиває мовний слух [4].

По-п'яте, це робота спрямована на розвиток фізіологічного та мовленнєвого дихання. Добре поставлене мовленнєве дихання забезпечує правильну вимову звуків, плавне промовляння слів та фраз. Адже для вимови ряду звуків, потрібний сильний подовжений видих, що досягається завдяки спеціальним вправам на розвиток дихання. Формування правильних фонематичних уявлень у дітей спирається, як на чітку правильну артикуляцію, так і на добре розвинене слухове сприймання звуків мови.

На початку корекційної роботи увага спрямована на розвиток слухового сприймання. Діти повинні навчитися слухати та сприймати мовлення оточуючих. З цією метою проводяться дидактичні ігри на розвиток стійкості слухової уваги. Діти вчаться зосереджувати та переключати слухову увагу. На уроках необхідно використовувати різноманітні музичні інструменти, озвучені іграшки, ігри на звуконаслідування. Поряд з розвитком слухового сприймання необхідно проводити роботу над розвитком фізіологічного та мовленнєвого дихання. Адже добре поставлене дихання однією з передумов правильної звуковимови. Саме тому, що робота по уточненню артикуляції та закріпленню вимови звуків проводиться у двох наступних періодах, на першому етапі потрібно сформулювати плавний, подовжений видих та правильний вдих. Також у першому періоді необхідно працювати над розвитком сили голосу. Діти вчаться говорити тихо, голосно, пошепки, а також змінювати силу голосу в залежності від ситуації [1].

На наступному періоді навчання проводиться робота по уточненню артикуляції та закріпленню вимови голосних звуків [а], [о], [у], [і] в звуконаслідуваннях, словах та фразах, в залежності від індивідуальних можливостей кожної дитини. Кожний звук необхідно співвідносити з якимось реальним об'єктом. Це значно полегшує роботу по звуковимові та дає змогу в емоційній формі пояснити дитині необхідність повторення звуку. Кожний звук логопед повинен чітко арти-

кулювати з метою зосередження не тільки слухового, а й зорового сприймання дитини. Також в цей період проводиться робота над розвитком фонематичного сприймання. Діти вчаться визначати звуки [а], [о], [у], [і] серед інших та виділяти звук на початку слова. Робота по уточненню артикуляції та закріпленню вимови голосних звуків, звичайно ж, супроводжується завданнями на розвиток мовленнєвого дихання, сили голосу, координації мовлення з рухами, темпу та ритму мовлення. Надалі основна робота спрямована на уточнення артикуляції та закріплення звуковимови приголосних звуків. Звуки даються у визначеній послідовності, з врахуванням складності їх вимови [3].

Для вирішення поставлених завдань створюється цілісне сприйняття власного мовлення, ознайомлення дітей з базовими компонентами мелодико-інтонаційної сторони мовлення, збір їх в єдиний механізм і включення виробленої навички в ігрову діяльність дітей, створення передумов для перекладу вироблених навичок у процес повсякденного спілкування. В подальшому робота спрямована на інтеграцію сформованих базових компонентів мелодико-інтонаційної і темпо-ритмічної сторін мовлення в процес комунікативної діяльності, збагачення способів емоційного реагування. Після успішної відпрацювання темпу на основі зорової моделі здійснюється перехід на акустичну та рухову основу [4].

З метою формування фонації на видиху, координації дихальної, фонаційної та артикуляційної кінестезії проводяться вправи на вимову складів і складових рядів. Для цього до знайденого оптимального звучання приднуються голосні звуки переднього ряду, в послідовності: А-У-І-Е-О. Основним завданням на даному етапі є формування бази для подальшої корекції мелодико-інтонаційної сторони мовлення. Спочатку проводиться робота щодо диференціації сили (голосно-тихо) і висоти (високо – низько) голосу. Для цієї мети використовуються магнітофонні записи, за якими пропонується визначити, який з представлених записів гучний, яка тихий, де об'єкт кричить, де

говорить голосно, де нормально, а де тихо або пошепки, хто співає високо, хто – низько. Пропонуються вправи на наслідування голосів тварин, казкових персонажів.

Висновки. Корекційна робота з подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей дошкільного віку із заїканням спрямована на розвиток слухового сприймання, на засвоєння та закріплення правильної вимови звуків, які формуються в процесі загального та мовленнєвого розвитку дитини. Вона включає в себе виховання слухового сприймання, формування звуковимови, розвиток голосового апарату, розвиток темпу мовлення та розвиток фізіологічного та мовленнєвого дихання. Добре поставлене мовленнєве дихання забезпечує правильну вимову звуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Н. В. Коррекция звукопроизношения у детей / Н. В. Алексеева // *Логопедия*. – 2009. – № 8. – С. 84-87.
2. Гончаров Н. Коррекция заикания / Н. Гончаров // *Дошкольное воспитание*. – 2005. – №3. – С. 59-66.
3. Иванова Т. Комплексный вплив на дитину із заїканням / Т. Иванова // *Психолог: Додаток до газ. «Шкільн. Світ»*. – 2005. – №9. – С. 27-32.
4. Калмаканова Л. А. Новое о преодолении заикания / Л. А. Калмаканова // *Практическая психология и логопедия*. – 2007. – №6. – С. 35-44.

УДК 376.1-056.264 : 81'233 : 81'367.633

І. М. Богатчук

вчитель-логопед,
дошкільний навчальний заклад №25
«Білосніжка м. Суми

Л. Л. Стахова

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ПРАВИЛЬНОГО ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ

У статті висвітлено специфіку навчання дітей із загальним недорозвиненням мовлення правильного вживання прийменників.